

ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА ПРОФЕСІЙНУ УСТАЛЕНІСТЬ ПРАЦІВНИКІВ ОПЕРАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ ОВС

Попередній аналіз наукової літератури, власні лонгітюдні спостереження та пілотажні дослідження дозволили нам виділити основні чинники, що впливають на професійну усталеність працівників оперативних підрозділів ОВС. До них відносяться:

Психофізіологічна група чинників: нервово-психічна стійкість (НПС) та її різновиди.

Індивідуально-типологічна група чинників: рівень суб'єктивного контролю (РСК); рівень вольового самоконтролю в емоційній сфері, діяльності та поведінці (РВС);

Соціально-психологічна група чинників: адаптивні здібності (АЗ); комунікативні особливості (КО); моральна нормативність (МН); мотивація успіху (МУ).

Охарактеризуємо кожний з виділених чинників.

1. Психофізіологічна група чинників: нервово-психічна стійкість (НПС) та її феноменологія.

Нервово-психічна напруга традиційно розглядається вітчизняними психологами школи В.С.Мерліна як загальна реакція організму під час зміни стереотипу діяльності і найбільш різко проявляється при уявній або реальній загрозі життю або здоров'ю [5].

Нервово-психічна стійкість може проявлятися у двох формах: у подоланні збудження або у подоланні гальмівних реакцій; крайні форми реагування залежать від індивідуальних якостей особистості або від впливу дуже гострого психічного чинника. Як відмічає

М.С.Корольчук, особистісними якостями, що сприяють розвитку нервово-психічної стійкості як стійкої властивості, є гнучкість психіки, її лабільність та пластичність [2].

Високі вимоги до нервово-психічної стійкості професіонала пред'являються у наступних умовах: під час виконання складного завдання, пов'язаного з високою відповідальністю; дії перешкод; появах сильних раптових подразників на фоні впливу шкідливих факторів життєдіяльності; роботи в умовах дефіциту часу та інформації, необхідних для прийняття рішення та організації дій; освоєння нових видів діяльності, недостачі чи надміру інформації тощо.

2. Індивідуально-типологічна група чинників.

А) Рівень суб'єктивного контролю (РСК);

Психологічний зміст рівню суб'єктивного контролю, особливо коли йдеться про специфіку діяльності оперативних підрозділів ОВС, неможливо характеризувати без глибинного розуміння ситуації. У своїй професійній діяльності правоохоронець зустрічається з багатьма різноманітними ситуаціями. Інколи вони виникають раптово, потребують миттєвих рішень, а бувають ситуації складні за своєю структурою, їхні параметри не завжди відомі особистості, особливо під час виконання складного, гностично невизначеного завдання. Рішення їх залежить від уміння суб'єкта розпізнавати основні вимоги обстановки, яка склалася, та від

здібності його знаходити оптимальні засоби. Для цього дуже важливо для психолога вивчення закономірностей сприймання особистістю різних їхніх компонентів тощо.

У діяльності правоохоронця часто виникають питання, хто несе відповідальність за той чи інший професійний факт – він сам, доля, випадок або інші сили, які не піддаються контролю. Ці питання можуть носити об'єктивний або суб'єктивний характер, але це завжди основна життєва стратегія, основний життєвий напрям, за яким стоїть схильність бачити джерело управління своїм життям переважно в зовнішньому середовищі або в самому собі. Таку властивість, за Д. Роттером, називають локусом контролю [3].

Якщо особистість у більшості приймає відповідальність за події, які трапляються в її житті, на себе, пояснює цим власну поведінку, характер, здібності, то це виявляє належність у неї внутрішнього (інтернального) локусу контролю. Якщо ж особистість має тенденцію приписувати відповідальність за все зовнішнім факторам, знаходить причини в інших людях, в оточуючому середовищі або у випадку, то це свідчить про наявність зовнішнього (екстернального) локусу контролю.

Для адекватного рівня професійної усталеності особливого значення набуває саме інтернальність особистості. Як показали результати пілотажного дослідження, яке було проведене нами на базі ОЮІ ХНУВС, не всі молоді люди, які обрали професію працівника оперативних підрозділів ОВС мають схильність до інтернальності в поведінці; але не зважаючи на те, що інтернальність та екстернальність є стійкими

властивостями особистості, вони формуються в процесі її соціалізації та навчання. Тому цілеспрямована професійна підготовка курсантів дозволить скорегувати деякі особистісні прояви в бік інтернальності. Найбільш сензитивним для цього є саме юнацький вік. Пізніше це буде складніше або майже неможливо.

Б) Рівень вольового самоконтролю в емоційній сфері, діяльності та поведінці;

Психологічна концепція Г.С.Костюка привела нас до необхідності проаналізувати значення вольового самоконтролю та саморегуляції в різних сферах життєдіяльності особистості (в емоційній, професійній сферах та у поведінці взагалі).

Як показали дослідження І.Г. Белявського, Н.Ф. Будіянського та ін., саме емоційні процеси відносно важко піддаються самоконтролю та найбільш ядро проявляються у фізіологічних симптомах (гіперемія кожних покровів, тремор, м'язове напруження тощо). Дослідники вважають, що з добре розвиненим самоконтролем позитивно корегують особистісні властивості, які відносяться до вираженої індивідуальності, здібності до нюансування різних ситуацій, інтровертованості, почуття власної гідності та схильності до рефлексії [1].

Соціально-психологічна група чинників:

А) Адаптивні здібності

Соціально-психологічну адаптацію працівника ОВС до служби науковці (Л.М. Гундерук, П.Г. Давидов та ін.) визначають як процес погодженості взаємних очікувань офіцера та колективу, коли службова діяльність протікає без внутрішніх і зовнішніх

конфліктів, а сам працівник іде на зустріч тим ролевим очікуванням, які ставить до нього соціальна група й умови міліцейської групи.

М.С.Корольчук та В.М.Крайнюк в адаптаційному процесі виділяють дві системи – швидкого й повільного реагування. Урахування механізмів дій цих систем дуже важливе в розумінні сутності адаптації працівників оперативних підрозділів ОВС, вони являють собою різні етапи формування професіонала. Система швидкого реагування, зазвичай, уходить як складова частина в згадані й готові програми, саме вони визначають початковий етап адаптаційного процесу. Системи повільного реагування включаються на пізніх етапах, змін [2].

Комунікативні особливості

У діяльності працівника оперативних підрозділів ОВС велике значення мають комунікативні особливості. Вони є передумовою ефективності спільної правоохоронної діяльності, злагодженості дій у складі команди або групи. Серед якостей, які сприяють успішній спільній діяльності, можна назвати встановлення на співробітництво, готовність допомогти товаришам по службі, співчуття, турботливість, справедливість, товариськість, тактичність у спілкуванні тощо.

Цей аспект формування професійної усталеності ще не отримав належного осмислення та послідовного вирішення, хоча комунікативні особливості та здібності являють собою необхідний професійний досвід працівників оперативних підрозділів ОВС. За П.В.Макаренком, саме якісна характеристика відкритої комунікації працівників оперативних підрозділів ОВС є суттєвим фактором

становлення адекватної професійної усталеності [4].

Моральна нормативність

Ми розглядаємо моральну нормативність як компонент професійної усталеності працівника оперативних підрозділів ОВС. Знання моральних норм і вимог включаються в саму тканину підготовки й реалізацій вимог дій і вчинків, що, викликаючи емоційне переживання, сприяє виникненню нових потреб і спрямовують активність суб'єкта. Психологічна та соціальна реальність працівників оперативних підрозділів ОВС така, що у складних ситуаціях вони не можуть щоразу аналізувати вироблені суспільством моральні уявлення стосовно даної ситуації. В реальності вони часто повинні зробити моральний вчинок, миттєво реагуючи на виниклу ситуацію, без роздумів та міркувань. Керуючись ними, працівник реагує на ситуацію безпосередньо, мимоволі, автоматично активізуючи накопичений і викладений у його психіці минулий досвід, що відразу ж виявляє себе в емоціях і спонуканнях.

Мотивація успіху

Мотивація успіху в правоохоронній діяльності здебільшого залежить від адекватно сформованих правових мотивів, які, за А.М.Столяренком, є спонукальними силами особистості, що виражені в особистісному змісті правомірної поведінки, у відповіді для себе на питання «заради чого?». В ієрархії правових мотивів він виокремлює суспільний, державний, громадянський, колективістський мотиви та мотиви особистісної гідності, доцільності та безпеки [7].

Для досвідченого, професійно усталеного працівника оперативних підрозділів ОВС характерною є присутність мотивів, які знаходяться

на вищих рівнях ієрархії.

Отримані в ході пілотажного дослідження дані були нами відповідним чином оброблені й інтерпретовані. На цьому етапі нами були використані методики «Нервово – психічна стійкість» та «РСК».

Для вирішення поставлених у дослідженні задач були визначені середні діагностичні показники за використаними в роботі методиками, вивчена залежність нервово – психічної стійкості від інтернальності локусу контролю. Виявлення

характеристик, що впливають на рівень нервово – психічної стійкості працівників оперативних підрозділів ОВС, здійснювалося за допомогою визначення коефіцієнта кореляції Пірсона (r). Коефіцієнти кореляції розраховувалися для рівня значущості 0,05. При цьому необхідно зазначити, що у процесі розрахунку коефіцієнту ми отримали негативні значення, за винятком деяких показників. Це пов'язано з тим, що методика визначення нервово – психічної стійкості спрямована на визначення рівня нестійкості респондента, тобто чим вище одержаний бал, тим менше стійкість. Тому, саме значущі негативні свідчили про наявність залежності.

Результати за всією вибіркою характеризуються наступними даними:

а) нервово – психічна стійкість відповідає нормі у 89,5 % співробітників, у 10,5 % мають місце відхилення від норми;

б) 40,9 % працівників групи мають високий рівень внутрішнього локусу контролю, 57,8 % - середній рівень, низький рівень – 1,3 %.

Таблиця 1

Результати по всій вибірці

Методики	Показник	Середні
----------	----------	---------

	и (%)	значення
Н П С		12,13
- норма	89,5	
- відхилення	10,5	
Локус контролю	40,9	25,15
- високий рівень	57,8	
- середній рівень	1,3	
- низький рівень		

Отримані результати дозволяють стверджувати, що середній працівник оперативного підрозділу є особистістю з нормативним рівнем нервово-психічної стійкості, середнім рівнем внутрішнього локусу контролю.

Визначення коефіцієнтів кореляції показало, що нервово-психічна стійкість має значущий позитивний взаємозв'язок як із загальною інтернальністю (0,46), так і з її основними, із погляду професійної діяльності складовими: інтернальністю в професійній діяльності ($r = -0,48$), інтернальністю в міжособистісних відношеннях ($r = -0,30$), запереченням активності ($r = 0,41$).

Окрім перерахованих складових, необхідно звернути увагу й на наявність значущого позитивного взаємозв'язку нервово – психічної стійкості з особистісним досвідом працівників ($r = -0,46$).

На початку роботи ми зазначили, що одним з критеріїв диференціації працівників оперативних підрозділів ОВС був вік досліджуваних, оскільки в системі МВС саме віковий показник є одним з основних критеріїв просування по службі, отримання відсоткових надбавок та інших пільг.

У групах працівників, виділених на підставі віку, мали місце розбіжності в

показниках.

Загальні показники груп характеризуються наступними даними:

1. Група працівників молодшого віку:

а) нервово-психічна стійкість відповідає нормі у 79,4% працівників, у 20,5% мають місце відхилення від норми.

б) 48,7% працівників досліджуваної групи мають високий рівень внутрішнього локусу контролю, 51,3% - середній рівень.

2. Група працівників старшого віку.

а) нервово-психічна стійкість відповідає нормі у 79,5%, у 20,5% мають місце відхилення від норми.

б) 32,4% працівника з цієї групи мають високий рівень внутрішнього локусу контролю, 64,8% - середній рівень, 2,8% - низький рівень.

Таблиця 2

Порівняльна характеристика груп, виділених на підставі віку

Методики	Показники %		
	Сер.зн.		
	Молодший вік	Старший вік	
Н П С		13,1	13,1
- норма	79,4	7	79,5
- відхилення	20,5		20,5
Локус контролю		25,4	
- високий рівень	48,7	1	32,4
- середній рівень	51,3		24,8
- низький рівень			2,8

Стандартні відхилення за методиками склали:

методика „Нервово-психічна стійкість” – у групі молодшого віку – 5, 1701, старшого віку – 3, 7304;

методика „Локус контролю”: у групі молодшого віку – 6, 4755, старшого віку – 5, 9804.

Аналіз результатів показує, що за середніми показниками працівники обох вікових груп мають майже ідентичні показники нервово-психічної стійкості, більш високий рівень внутрішнього локусу контролю, тобто НПС є психофізіологічною особливістю індивіда й суттєво не змінюється з часом. А ось на особистісному рівні (локус контролю) з віком спостерігаються зміни – відповідальність за невдачі делегується зовнішнім факторам й обставинам.

Проведений кореляційний аналіз результатів у групах підтвердив наявність характерних розбіжностей у працівників оперативних підрозділів ОВС, які відносяться до різних вікових груп.

У групі працівників молодшого віку нервово-психічна стійкість значно корелює як з загальною інтернальністю ($r = -0,45$), так і з її складовими: інтернальністю в професійній діяльності ($r = -0,48$), інтернальністю в міжособистісних відношеннях ($r = -0,33$), запереченням активності ($r = 0,49$). Значний вплив на нервово-психічну стійкість оказує й особистий досвід ($r = -0,51$).

У групі працівників старшого віку нервово-психічна стійкість також корелює з загальною інтернальністю ($r = -0,41$). Однак, на відміну від молодшої за віком групи досліджуваних, тут відсутній взаємозв'язок з такою складовою, як інтернальність у міжособистісному спілкуванні. З іншими складовими є значуща кореляція: з особистим досвідом ($r = -0,42$), з інтернальністю в професійній діяльності ($r = -0,53$), із

запереченням активності ($r = 0,37$).

ЛІТЕРАТУРА

1. *Белявський І.Г., Будіянський М.Ф., Крайнюк В.М.* Особистість та проблеми емоційного самоконтролю//Актуальні проблеми психології: традиції і сучасність. Міжнародні наукові Костюківські читання. – К., 1992. – С. 9-10.

2. *Корольчук М.С., Крайнюк В.М.* Соціально-психологічне забезпечення діяльності в звичайних та екстремальних умовах. – К.: Ніка-Центр, 2006. – 580 с.

3. *Муздыбаев К.* Психология ответственности. М., 1980.

4. *Макаренко П.М.* Психологічна адаптація працівників ОВС до професійної діяльності //Вісник університету внутрішніх справ. – Харків, 1999. – №78. – С. 162-164.

5. *Мерлин В.С., Климов Е.А.* Формирование индивидуального стиля деятельности в процессе обучения //Советская педагогика, 1967. – №4. – С. 110-118.

6. Психологический словарь / Под ред. В.П. Зинченко, Б.Г. Мещерякова. Изд. 2-ое перераб. и доп.. – М.: Педагогика-Пресс, 1996. – 440 с.

7. *Столяренко А.М.* Прикладная юридическая психология. – М., 2000.

Подано до редакції 9.01.07

РЕЗЮМЕ

В статье рассматриваются теоретические и практические аспекты факторов, составляющих профессиональную устойчивость работников оперативных подразделений МВД

SUMMARY

The article demonstrates some theoretical and practical aspects of factors constituting professional stability of employees of operative subdivisions of MIA.

Науковий керівник – канд. юридичних наук, доцент Є.Г. Запорожцев